

Վ Ի Կ Տ Ո Ր Հ Ի Ի Կ Ո Յ

Ք Ա Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ձօնեալ տեառն Տիգրամայ Ելքէնճեանց

Ա

Ձիւնանայր։ Էր պարտեալ յաղթողն իւրով յաղթութեամբ։
Արծուին նախ զառաջիննն խոնարհէր ըզգլուխ իւր։
Աւուրց թախծութեան. կայսրն դառնայր յամրային,
Յետկուսէ թողեալ զՄոսկուս ճարակ հըրոյ և ծըխոյ։
Ձիւնանայր, կարածմեռն ի հիւսս հալէր ձիւնաբերս։
Յետ միոյ սպիտակ դաշտի՝ միւս եւս այլ դաշտ ըսպիտակ։
Ոչ գոյր անդ ճանաչել ոչ ըզսալար տշ ըզդրօշ։
Բանակ հարըստարո՛ւնն երէկ՝ այսօր հօտ խաշանց,
Ձըզոյր որոշել այլ եւս ըզթեւն և ըզմէջ։
Ձիւնանայր։ Որովայնք մեռեալ ձիոց լինէին
Ապաւնք վիրաւորաց. ի ցայգութեան թափօր պահս
Էր զփողարսն տեսանել պաղեալս յիւրեանց ի կայի,
Կանգունս, ի թամբս և լուռ, սպիտակացեալս յեղմանց,
Ձըարացեալ բերանն ի փողսն պըղընձիս մածուցեալ։
Տեղային զընդակը, քարտիճք, ումբք՝ խառն ընդ տեղսն ըսպիտակ։
Թիկնապահք կայսերականք՝ ընդ զողողելն հիւացեալք՝
Մըտախոհք երթնային, զպերեւեշտիւք պաղլորակ։
Ձիւնանայր, ձիւնանայր ցանգ, շընչէր ցո՛ւրտն հիւսիսի։
Ընդ գետինն սառնապատ, ի յանձանթ ի տեղիս
Ոչ գոյր հաց ուտելոյ, և զընային նոքա բոկ։
Անդ ոչ սի՛րտս էր տեսանել կենեղուտս, ո՛չ մարտընչողս,
Ալ անուրջս իմըն թափառ ընդ մառախուղ, խորհուրդ ինչ,
Թափօր ուրուականաց ընդ արջնաթոյր ընդ երկինս։
Անապատս անծայրածիր ի տեսանել ահաւոր՝
Երեւէր ընդ ամենայն ուրեք՝ անմոռնչ վրէժխընդիր։
Անշըշուկ՝ գործէին երկինք ընդ խիտ ձեան տարափս՝
Անըսպառ իմըն պատանս վասն անըսպառ բանակիս։
Եւ յանձին զգացեալ անձնիւր ըզմահ գտանէր զինքն անոք։
— Հասցէ՝ մեզ ճողոպրել յեղեռնաւորսս երկրէ։
Ուրորթմք կրկին. ցարն եւ հիւսիս. սա՛՝ չարագոյն։
Ձթընդանթս ընկենուին առ ի զսայլական այրելոյ։
Որ կողմէրնն մեռանիւր։ Խառնարընդոր և թաղճոտ
Փախչէին. և անապատն ըզգումարտակսն կլանէր։
Ի վէտ վէտ կոհակաց որ զձինն ի վեր ունէին
Գոյր ըզգունդսն տեսանել անկեալս անդէն ըզըընով։

Ո՛վ անկմունք Աննիբաղեանք, ո՛վ վաղորդայնք Աստիւղայ:
 Փախըստեայք, խոցք, մերձ ի մահ մազկոխնչք, արկեղք, սայլք, դարգիճք
 Զկամըրջովք ճըմէին զմիմեանս յանցին ընդ զետակս:
 Ի քուն բիւրք լինէին, և զարթնուին հարիւր ոք.
 Նէյ՝ որ դուն մի յառաջ առաջնորդէր բանակի՝
 Արդ փախչէր, խըլեալ յերից խազախաց զիւր ժամացոյց:
 Զամենայն զիշերս լլախ՝ ո՛վ է, հապ՛օն զըոճք, զըոոյթք:
 Էւ ուրուացըն հարեալ բուն ըզհրագէն անօթոց,
 Հայէին զյարձակումնն սոսկալի, զխաւարչուտ՝
 Ի խօշին նըմանեալ կանչից անգեղցըն զընդից՝
 Ըզգագիր գուգազաց, մըրըկաց արանց վիրագաց:
 Գիշերի այսպէս բանակ մի համօրէն կորընչէր:
 Էր անդէն ի տեղւոջ կայսրն կանգուն՝ հայեցեալ,
 Հանգունակ իմն ծառոյ մատնելոյ յորս տապարին:
 Յարուցեալ էր շուառութիւն՝ իբրեւ զըժնեայ փայտահար՝
 Ի վերայ հըսկային, մեծութիւն ցայնժամ խնայեալ.
 Էւ նա ինքըն կենդանի կաղնի զըզուեալ ի կացնոյն,
 'Դոստուցեալ 'նդ խուճապին ի վեր ի վրէժ ողորմուկ
 Հայէր զոստսն շուրջ զիւրեւ ըըշտեալ անկեալ թօթափեալ.
 Զօրագլուխ, զինուոր անձնիւր յիւրում ժամու մեռանէր:
 Մնացելոցըն պար զվրանաւ իւրով առեալ խանդակաթ,
 Էւ տեսեալ զըստուերի նորուն 'դ կըտան երթեւեկ,
 Էւ ցանգ յաստը նորին հաւատացեալ աներկմիտ,
 Զեղեճնն ոճիր բիծ ըզբախտէն շրփէին:
 Ինքն յանկարծս ի հոգւոջ իւրում զըտաւ պակուցեալ:
 Ընդ աղէտսըն ափշեալ ուի չաւատալ անկարող,
 Դարձաւ կայսրն առ Աստուած. դողացաւ այլըն փառաց.
 Ի միտ առ Նարոլէոն եթէ քաւէր ինչ արդեօք,
 Էւ ի շտապ տազնապի, կապուտակեալ երեսօք
 Առաջի զընդաց իւրոց՝ սըփոռելոց կաց ի վերայ,
 — Իցէ՛ այս՝ պատուհասն, ասէ, Աստուած զօրութեանց. —
 Յայնժամ յունկն իւր եհաս ձայն՝ որ կոչէր վինքն յանուանէ
 Էւ բարբառ ի մըթան անդ՝ որ ասէր նըմին. Ո՛չ:

Բ

Վաղերլու, Վաղերլու, Վաղերլու, դաշտ տըխրագգած.
 Հանգոյն ջրոյ եռացելոյ ի բազմայեղց սափորի,
 Ի ծոցի անդ անտառացըդ քոց, բըլրոցդ և հովտաց,
 Տըժգոյն մահն ի մի խառնէր ըզգումարտակսըն մըռայլ:
 Աստի Եւրոպէ ողջոյն, անտի Գալլիա:
 Խառնուրդ արիւնոռչտ. Տէր զգիւցազանց պատըէր յոյս.
 Դասալիք էիր, ո՛վ յաղթութիւն, բախտն էր խոնջեալ:
 Արտասուեմ, ո՛վ Վաղերլու, և, ո՛հ, առնում ես ըզկայ.
 Զի եղեն մեծք յետնոյ մարտիս յետին այս զինուորք:
 Էր նոցա ի պարտութիւն մատնեալ զերկիր համօրէն,

վանեալ քսան արքայս, հատեալ անցեալ 'նդ Ալպեանս, ընդ Հոնոսս,
 Եւ հոգի նոցուն ի փողարն նըսագէր պրզընծիս:
 Կարճատէր տիւ. էր մըրցումնն հրաբորբոք, միգատարբ:
 Ի փասեւ կայր նա, և էր գոգ յաղթութիւնն ի ձեռին.
 Էր նորա յանտառի ուրեք փակեալ զվիլիկդոն.
 Եւ կալեալ ի ձեռին զհեռադիտակըն հայէր
 Մերթ ի բուն մէջ մարտին՝ կէտ մըթասոյգ՝ ուր խառնուրդն
 Եռայր բորբ, քըստմնելի և կենդանի մացառուտ,
 Եւ ուրեք՝ ընդ ոլորտսն տըխրազգեաց իբր ըզծով:
 Յանկարծուտ խընդագին գոչէ. Երուշի՛: — Էր Բլիւիէր,
 Յոյն ըզկայսըն փոխեաց և պատերազմն ըզհոգի.
 Սուտարացաւ խառնուրդն անեղ կանչիւք ի բոց նըմանեալ,
 Հրետանին անզլիացի զչորեքկուսիս մեր ջախեաց:
 Էր դարձեալ դաշուն՝ ուր զըրօշք մեր քըսմնէին պատառեալը՝
 Ի ճըչիւն խոշոշկոց արանց յօրհաս ճեպելոց՝
 Ի վերապ փայլակնացայտ՝ հրաշէկ հանգոյն հընոցի.
 Խորխորատ՝ յոր գունդք մեր իբրեւ զհատորս պարըսպաց
 Թօթափեալ՝ և գայռէին գունակ հասկաց հասելոց
 Թըմըկապետք անդամայաղթք ի գարգմանակս ահագինս:
 Էր անդէն երաշխէպըս տեսանել սոսկալիս:
 Սնհնարին նախճիրք, վայրկեան աղիտուր: Այրն հոգած
 Ի միտ առ զի ոսգմն ի ձեռս իւր խոհարհէր մէտ ի մէտ:
 Ի յետկոյս բըլրակի ուրեմն էին կուտակեալ
 Թիկնապահք կայսերականք՝ յոյս հուսկ վերջին, հուսկ խորհուրդ.
 — Օհ, յառաջ խաղացուցէք, զոչեաց, ըզգունդն անձնապահ:
 Ուարդնաւորք, հետեւազօրք՝ ի հեսկ կտաւի զանկապանս,
 Վիշապեանք՝ զորս ունէր Լեգէոնեանս կարծել Հոռով,
 Զուհաւորք, ումբաձիգք որ զորոտմունըս կրէին,
 Զմորթեայ սեան եղեալ կորդակ, կամ զգըլխանոցըն փազփուն,
 Համօրէն՝ որ միանգամ ի Ֆրիտլանտայ, յՌիվոլեայ,
 Խելամուտք ամենեցին զ'ի տօնին մահ մնայր նոցա,
 Ըզկանգունն՝ ողջունեցին զաստուածն իւրեանց՝ ի մըրըկին:
 Եւ գոչեալ ի միաձայն բարբառ՝ կեցցէ՛ ինքնակալն,
 Յամդարայլ, արուեստականք ի գլուխ, առանց մոլեկոյ,
 Հանդարտիկ՝ ժրպտելով յանզլիացի հրետանին,
 Սնձնապահ կայսերական գունդն ի հնոց անդըր եմուտ:
 Եղով. Նաբոլէոն ի գըլխապահ գունդըն իւր
 Կարկառեալ հայէր, ոյց չեւ առ ումբաձիգ անօթոց
 Ի ներքոյ անցեալ՝ ժայթքմունըս ծըծըմբոյ զգայոնիաց՝
 Տեսանէր՝ ըզմիմեանց կընի յահեղ վերապին
 Զկրանիտեայ, զպոպովատեայ գումարտակացն ըզհալել,
 Որպէս մոմ՝ զ'ի շունչ հըրոյ բորբոքելոյ հալիցի:
 Գնային գէն ըզբազկօք, բարձր ի ճակատ, լուրջ և պինդք.
 Նըհանջեաց և ոչ մի. Արի մեռեալք, հանգերուք:
 Մընացեալքն ըզմարմնովք նորուն մըտեալք ի վարան
 Հայէին զփըշտիպանացն ըզմեռանել: — Ամբարձեալ

ի ժամուն յայնմիկ ըզձայն իւր յուսահատ յանկարծոյն,
 Բեկումն՝ հըսկայ ի դէմս այլագունեալ և խրոտվ,
 Որ ահիւ ըզխրոխտագոյն պակուցեալ գունդրս ռազմիկ,
 Փոփոխեալ ի քըթթեկ ական ըզդրօշս ի գըրզեկակս,
 Ի վայրկեանս ինչ՝ երեւոյթ պատկեր կազմեալ ի ծըխոյ
 Կանգնի կայ մեծանայ ահեղ ի մէջ բանակաց,
 Բեկումն՝ եկն երեւեցաւ ամբոխելոյ զինուորի,
 Եւ ըզձեռսն գալարեալ՝ գոչեաց. Լիւրճ անձնապուր.
 Որ կարողն իցէ զերծցի. սոսկումն, եպերբ, գոչէին
 Ամենայն բերանք. շամբշեալք և շըրտուցեալք, մոլեգին,
 Որպէս այն եթէ իցէ շունչ իմն անցեալ ըզնոցօր,
 Ընդ մէջ ծանր արկեղաց, փոշեթաւալ և սայլից,
 Կըլորեալ ի խորխորատս, ղողեալ ի մէջ հաճարոց,
 Ընկեցեալ զվարապանակս, հրացանս, արծուիս, գըլխանոցս,
 Ընդ վաղերր բրուս՝ հինաւուրց այս զօրականք, ո՛վ ցաւոց,
 Գողային, ոռնային, արտասուէին, վարգէին:

— Ձերդ ի շունչ սրանայ հողմոյ քոցավառ շիւղ մի յարդի,
 Ճընդեցաւ յական քըթիթ այս շօինդ՝ բանակ մեծ երբեմն,
 Եւ դաշտս այս՝ ո՛վ աղէտը, ուր յերագի այսօր մարդ՝
 Զայնոցիկ ետես փախուստ՝ յորոց փախեան տիեզերք:
 Անցին ամբ քառասուն, և փոքրիկ խորշս այս երկրի,
 Վաղերու, լեռնադաշտակս այս մահահոտ ւամայի,
 Դըժնեայս դաշտ՝ ուր արկ Աստուած զայնքան ոչինչսն ընդ միմեանս,
 Դողայ դեռ եւս զի ետես ըզհրակայիցն ըզփախուստ:
 Ետես Նարուէոն զնոսա սահեալս իբր ըզգետ.
 Արբս, երիվարս, թըմբուկըս, դրօշս, — ուի փորձանն
 Իրազգաց այսքէն դարձի խայթից խըղճին խառնիխուռն,
 Ամբարձեալ զձեռնս ի յերկինս, ասէ. — Զինուորբըս մեռեալ,
 Ես պարտեալ. տէրութիւնս մանրեալ իբրև զապակի:
 Պատուհանն իցէ զայս նըւագ, Աստուած անողը:
 Ի միջոյ գոմանց, դղորդից, թընդմանց հրաճայթ անթոց,
 Լըւաւ ձայն, որ նըմին պատասխանի առնէր. Ո՛չ:

Գ

Փըլաւ նա. զԵրոպէի փոխեաց Աստուած ըզըղթայսն:
 Է ի խորըս ծովուց՝ զուր շուրջ պատէ մառախուղ,
 Ապառաժ ահեղ, բեկոր հրաբուղիս վըհից հինաւուրց:
 Առեալ ճակատագրին մուրճ մի, երիթս և անուրս
 Կալաւ զկենդանի և զտըժգոյն գոյն որոտմանց,
 Եւ չոգաւ զուարթագին ի հինօրեայն անդր ի ծագ
 Բեւեռն ըզնա՝ գըրգռեալ քըրքջաւն իւրով այգանոդ
 Զանգղըն Անգղիա առ ի զնորայն կըրծեկ սիրտ:
 Շիջեալ նուաղեցան ճանանչք անհուն նըշուից.
 Յելից արեգական մինչեւ ի մուտըս նորուն,
 Միշտ միայնութիւն, ցանգ ընկեցիկ, անդուլ բանտ.

Ըզսեմովը՝ զինուոր կարմիր, և տեսութեանն ի ծիր՝ ծով.
 Խարակը մերկը, ահաւոր անտառը, տաղտուկ, լայն տարածք,
 Առաջատը՝ զի սրանան հանգոյն յուսոյ ցընդելոյ,
 Հանապազ մորնչին ալեաց, յաւէտ հողմոց շառաչին:
 Բարեաւ մնա, ծիրանիդ վրբան ի վերջըն շարժունս,
 Բարեաւ մնաս, ճերմակ ճարտուկ ի կեսարէ մըտրակեալ.
 Ոչ եւս թագ, ոչ եւս այլ թըմբուկը ի դաշտոյ դափեալը.
 Ոչ եւս այլ ի մըթան արքայը ահիւ բերանսեալը,
 Ոչ եւս այլ լողիկ արկեալ ըզնոցօք, ոչ եւս կայսր.
 Էր Կարոլէոն անկեալ եղեալ Պոնաթարդ:
 Հանգոյն խոց հոովմայեցոյ ի պարթեւեան ի փըքնէ
 Թաթաւուչ արեամբ, տըխուր, յիշէր զՄոսկուս՝ զայրեցեալ.
 Տասնապետ անգլիացի ասէր ցընա. Չտեղի՛ տո:
 Յարքայից որդին ի ձեռս, կին իւր ի գլըկըս այլում.
 Գարշագոյն քան ըզխոզ ընդ աղբախուղը թաւալեալ,
 Մերակոյսն՝ երկըրպագուն իւր՝ տըոփէր ոտն յիւր վերայ:
 Աւ ամամբ ծովուց՝ յորժամ լըոիցէ հողմն հիւսիսոյ,
 Չսեպացեալ լերամբը ի սեւս փըլուզելովը աւերակս,
 Ըզգնայր մէն միայն, մտախոհ, գերեալ մըթին կոհակաց.
 Ի վերայ լերանց, ալեաց, գերկնիւք՝ տըխուր բայց և սէգ,
 Շըլացեալ դեռ եւս աչըն յերկեան ճակատուց,
 Տայր իւրոց խորհրդոց օճան 'ստ ղիպաց Թափառել:
 Պերճութիւն, փառք, ո՛վ ոչինչ. խաղաղութիւն բընութեան:
 Արծուիք ի թըռչանս ճանաչէին ոչ ըզնա:
 Առեալ արքայից՝ իւրոց դրուից՝ կարակին
 Արգելեալ էին ըզնա ի շըրջանակ անոգոք:
 Վախճանէր Մահն առաւել քան զառաւել ըզգալի
 Մագէր ի գիշերի իւրում և յաչարն անէր
 Իոր ըզցուրտ առաւօտ խորհրդաւոր իմն աւուր:
 Բարախէր հոգի նորա, գոգ ի վաղուց խուսափեալ:
 Հուսկ յաւուր միում ըզսուր իւր ի մահիճարն իւր եդ,
 Եւ կողմեալ առ նըմին ընթեր ասէ. այսօր է:
 Ըզկըրկնոց Մարենկոյի արկին նորուն ի վերայ.
 Ռազմունք իւր որ ի Նիլ, ի Տիբերիս, ի Գանուր
 Հակէին ի գլուխ նորին, ասէ. Ազատ աւասիկ,
 Ի՛մ յաղթող. տեսանեմ զիմոցս արծուեաց ըզթըռչանս: —
 Եւ նա մինչ շըրջեալ ըզգլուխն ի մեռանել հանգըրձէր,
 Յամայուջ անդ ի տան ոտըն մի յակն իւր անկաւ.
 Ընդ դուռն թերաքամ կայր լըրտեսէր Հուստարն Լով:
 Յայնժամ, հըսկայ մանրեալ 'նդ զարշապարօք արքայից,
 Գոչեաց մեծածայն. Չայս նըագ չափըն լցաւ:
 Վընարեալ է արդ, ո՛վ Տէր, Աստուած զոր ես աղերսեմ,
 Պատժեցեր ահա դու զիս: — Չայնն ասէ. — Չեւ տակաւին:

Դ

Ո՛վ զըժպիհն պատահարացս ի զիշերի սրտցելոց,
 Մեռեալ կայսրն զլորեցաւ փլուզեալ գահուն ի վերայ,
 Չոգաւ Նարոլէոն ընդ ուռնեհաւ նընջել քուն:
 Եւ յայնժամ ժողովուրդը ի բեւեռէ ի բեւեռ
 Մոռացեալ զըրնհաւորն ի սէր հարան դիւցազինս
 Քերթողաց խարեալ զդահիճ թագաւորացն ըզճակատս,
 Մըտախոհք՝ անկելոյ մատեան փառացն ըսփոփիչք:
 Առ սիւնն այրիացեալ ընծայեցաւ արձան իւրս
 Յամբառնալ ուրուք զաչսն տեսանէր զնա կանգուն
 Ի վերայ Բարիզի, զըւարթ՝ բնաւից իշխեցող:
 Մենաւոր՝ զտուն ի կապոյտն, և ըզզիշեր՝ յատեղց բոյլս:
 Պանթէոնը, ի ձեր մոյթսն դրօշեցաւ անուն իւրս
 Յայնմհետէ ի մի եեթ ժամանակաց կողմն պիշ՝
 Ըզշրքեղ պայծառ աւուրսն լոկ ընդ միտ տանէինս
 Էր գոգ անքնն նորանշան սրարբեցուցեալ զպատմութիւն.
 Յուրտ ակամբն անհետ եղեւ արդարութիւն ընդ փառօքն.
 Յէւլինդ հայէին, յիւլմ և յԱրկոլ, յԱւտերից.
 Չոր օրէն ի շիրիմս հոռոմայեցոց անցելոց՝
 Ըսկրսան ի մեծապանծ ամսն պեղել և յուզել,
 Եւ դուք ծափս հարկանէիք, ազգք և ազինք խոնարհեալք,
 Քանիցս ի գերագոյն գետնոյս ձըգեալ հանէին
 Ըզրդեաշխն կըճեայ և կամ ըզկայսրն պղընծի:

Ե

Յանկանել առն անէ անունն,
 Ոչ ինչ այնպէս շողեալ էր բնաւ:
 Հանդարտ՝ զընէր ունկն ի շիրմին
 Երկրի՝ զիւրմէ բարբառելոյ:

Ասէր երկիր. «Ընթացաւ զհետ
 Քեզ յամենայն վայրս յաղթութիւնս
 Չըտեսեր բնաւ՝ տխուր պատմութիւն՝
 Անցաւոր եւս նըշանակերտ:

«Փառք ընդ խոտիւք նընջելոյ տեսան,
 Փառք քաջարի առնն մեծի.
 Տեսաք մեք զեւսն իւր շրքեղ
 Ընդ առաջին որոշս երկնից:

«Յըդէր նա՝ սիրտ մոլեգնախանձ՝
 Առեալ զՄոսկուս, զՄատրիտ առեալ,

Ջանուրջն համայն իւրոց մըտաց
Կըրուեւ ընդդէմ ճակատագրին:

«Ի մէն վայրկեան՝ մըտեալ ի վէգ՝
Հրսկայաքայլ այրըն դընելը
Տեառն առաջի ցընորս ինչ մեծ
Որում Աստուած հաւանէր ոչ:

«Գոզջիր ոչ եւս այլ մարդ էր նա:
Ուէր նա լուրջ և լուսաշող.
Պիշ կառուցեալ զակն ի Հըրովմ,
Եւ եմ որ արդ թագաւորեմ:

«Կամէր, դիցազն և նըշանակ,
Պապ և արքայ, փարոս, հրաբուլիս,
Փոխել ըզլուվր ի Կապիտոլ
Եւ ըզՍէն-Քլու ի Վատիկան:

«Կեսար՝ ունել ասէր ցՊոմպէ.
Պանծա՝ նդ լինելդ իմ տեղապահ:
Էր տեսանել զլոյն իւր սըրոյն
Ի ծոց ամպոյն որոտողի:

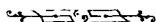
«Կամէր, ի հորձըս մոլեկին
Ոչհուն տըռփմանցըն փառատենչ,
Առաջի իւր ցնորից քըմաց
Իջուցանել զազինս ի գուճս,

«Ուի սափորի միում ի խոր
Խառնել ըզցեղս, լեզուս, ըզմիտս:
Սըփոեւ նդ ոլորտս երկրի զԲարիզ,
Եւ ի Բարիզ ծրարել զերկիր:

«Որպէս Կիւրոս ի Ռաբելոն
Կամէր՝ ընդ լայն իւրով ձեռամբ՝
Ունել զաշխարհ իւր ի զահոյս,
Եւ ժողովուրդ մի՝ զազգ մարդկան,

«Եւ հաստատել նդ հենգն հայ հուշից
Իշխանութիւն մի նդ իւր անուամբ,

.
.

Զ

Հուսկ մահունյաղթանակեալ՝ հոռես նա գիւր փրկութիւն,
Եւ զգագաղան իւր մեծածովըն պարգեւեաց Գալլիոյ:
Անդրաստին յերկոտասան ամաց 'դ ոսկի զմրեթեան
Հանգչէր այրն յանդորրու, սրբեալ յաքսորս և ի մահ:
Բանցանել ուրուք զտըխուր յիշատակացն արձանիւ,
Նրկարէր յաչս իւր ըզնա պրսակ ի գլուխ, ի մթան,
Ի լօղիկն իւր յոսկեհուռ ցանեալ մեղուս՝ անմրոտնչ,
Ընկողմեալ 'նդ կամարաւ ուր խըլըրտէր և ոչինչ,
Զայրն ինքնին որ կարի զերկիր անձուկ զրտանէր
Գաւազան յահեկին և ի յաջումըն սուսեր,
Բացիրփիկ ակամբ արծուին իւր մեծ առ ոտըս իւր անդ,
Եւ ասէր. Անդանօր նընջէ կեսար ըզըուն իւր:
Զանասման թողեալ քաղաքն ի լոյս շըրջել ի պայծառ՝
Նընջէր նա, ի քուն լինէր վըստահութեամբ և անբոյթ:

Է

Ի մի գիշերաց, — է միշտ գիշեր ի դամբանս, —
Զարթեաւ նա: Նըշողեալ իբրիս ճըրագ քըսմեկի
Տեսիլը օտարօտիբ ի բիրսըն իւր զեղուին:
Բանասային 'նդ քարեղէն իւրով ձեղումամբ քըրքիջ մեծ:
Յայլոյ իսկս՝ կանգնեցաւ յոտին. անուրջընն սըքեաց.
Ո՛վ սոսկման. ձայն մի իւր ինքեան ձանօթ ասէ ցնա.
— Զարթիր, ո՛. ահա Մոսկուա, Վաղերու, Սուրբ — Հեղինէ,
Աքսորանք, բանտապահ սըքայր և վէսն Անգլիա
Թանկողինսդ՝ յեց արմըկամբ ի քում յետին վայրկենիդ,
Տէր իմ կայսր, ոչինչ է այս: Ահաւասիկ պատուհասն. —
Յայնժամ ձայնըն դարձաւ եղեւ խըռպոտ, դաժան, սուր,
Իբր ըզսեաւ կատականս և հրատոչոր հենգնութիւն.
Էր ծիծաղըն ժանտաժուտ որ խածանէր զկիսաստուածն:
— Տէր իմ կայսր, ի կապոյտ Պանթէոնէդ արկին գըքդ,
Տէր իմ, զըքդ յերկնաբերձ սեանէդ ի վայր իշուցին:
Հայեաց: Աւազակը ի մըրըրկեալ երամակս,
Քասքնելի Պոհեմացիք՝ ոսկերց, շաղղոց յաղթականը,
Ունին զըքդ ի ձեռս իւրեանց և դու գերեալ նոցին ես:
Զանարդի ճապուռք նորուն հըպին ի բոյթըդ պղընձի:
Կալան զըքդ: Մեռար դուն՝ հանգոյն աստեղ մըտելոյ՝
Ինքնակալ, Նաբոլէոն Մեծդ, և ծնանիս վերբատին
Պոհաբարդ, ձիամուղ ի կըրկիսին Պոհառնայ:
Աւադիկ ի նոցուն կարգս. ի զէն վառեն զըքդ՝ կալեալ:
Զըքդ կոչնն բարձրագոչ այր մեծ, յինքեանս՝ թանձրամիտ.
Զըգնն ի Բարիկ՝ տեսող իւրեանց նազանայ՝
Մուսերս՝ զորս ի հարկին գիտեն նոքա կըլանել:

Անցորդաց՝ խրոնիկոց հանդէպ յարկացըն իւրեանց
Ասեն. Լուր նոցա. — Մեծատեսիլ պետութիւն.
Է պետն անդ քահանայից յամբոխին, այս բարուք է:
Լաւագոյն եւս անդ է ցարն. այլ այս ոչինչ է սակայն,
Յարն ոչ է՝ բայց յիսնապետ, քահանայից պետը՝ ըուրմ.
Իսկ ունիմք, ունիմք մեք ընդ մեզ զայրուկըն պղընծի:
Օհ և օհ, եմք մեծին Նարուէոնի մեք թոռունք: —
Եւ Ֆուլտ, Մագնան, Ռուհէր և Բարրիէօ զետնառիւծ
Քաջանան: Ինքնաշարժ ի դէմս ածեն ծերակոյտ:
Ի խորոց ներքնատանց առեալ նոցա կըրկուտս, յարդ,
Զարծուիդ քո լըցին, ո՛վ յաղթականդ Ենայի:
Որ յայնքան սաւառներ բարձունս՝ է անդ դիտապաստ,
Ու ի դաշտէ մարտից ի դաշտ անդր անկանի վաճառուց:
Տէր իմ կայսր, ըզքո հին զահուդ կըցեն ըզպաստառ:
ԶՊալլիա տեռագերծեալ ի խորշ ուրեք անտառի
Արինոտս ունին զըրգլեակս որպէս և դուդ տեսանես,
Զոյց լըայ կտաւիս Սիպուր յորհնեալ ջըրոյն աւագան.
Դու, առիւծ, զհետ նոցուն զընաս, նոցայն պետ՝ կապիկն:
Յանկողին պաշտի անունդ Նարուէոն առաջին:
Յաղբեաց դոյզն ինչ նոցուն է տեսանել յԱւստերլից:
Իբր ի բարկ զինւոյ զըմբի, ամօթ նոցին ի փառացդ:
Արկանէ Գարդուշ զլօղիկըդ մոխրագոյն՝ փորձ փորձեալ.
Ի փոքրիկ քում խուրիդ կան մուրանան խեբեւէչս.
Է նոցա ի սեղանին սըփոեալ ըզդրօշդ իբրը գորգ:
Ի զագիր կոչունսդ ուր յոյնն մեծատուն եղանի,
Բմպեն ընդ գեղջկին, խաղան, դըրծեն ի խաղուն:
Ի խաղետղըդ ժըպիրհ շաղիս խառնիս, զովոդ դու:
Եւ քո ձեռքդ՝ որ կալեալ ունէր ըզդրօշն Լուտայ,
Այն քոյդ աջ՝ որ կըրէր ըզշանթիս, ո՛վ Պոնաբարդ,
Ըզըրեայս ջըրդի նենգել ընդոստուցեալ ըզքարտէսս:
Ընդ իւրեանս ըստիպեն ըզքեզ ի յումպ, և խրթէ
Գարլիէ մտերմաբար ընդելական արմրկամբ
Ըզքո մեծ վայելչութիւն, և Բիէդրի յիւր այլին
Դու ձայնէ քեզ, և Մօրա հարկանէ զքեզ նոց որովայնդ:
Խաբերայք, մարդասպանք, նենգողք, ծովուց հէնք եւ գողք
Գիտեն զի տեսցեն աղէտուք քեզ հանգունակ.
Մինչ առ ժամըն պասուք նոցին քամէ զլի բաժակն
Յարեւ քո, զայն Բոսասի բախէ նոց Սըրրոյն Հեղինեայ,
Հայեանց. պարք, ցայգաժողովք, տօնք յառաւօտ և յերեկ:
Ըզըշուկըն լըեալ ճեպէ ամբոխն ի զընին.
Կանգուն ի թատեր գոր շուրջ պատէ ջուլի մեծ,
Միծաղեալ, յօրանջեալ, ծափ ըզծափի, փոթորկեալ,
Ի շըչոդ սոյլըս, հայ հո՛ւչ կարդացեալ, շուրջ պաշարեալ
Ի յոռի խեղկատակաց՝ որ շարժեն փոքրը զանգակս,
— Հաւեալ ի Հոմերէ յանգուցանել ի Գալլոյ:
Դիւցազներգ, դիւցազներգ, ո՛հ, որպիսի յետին գլուխ: —

Ընդ հրտապիտան Գրորիոն ու Նոդ ձեռնածուն Շէ — Տ'էստ — Անժ,
Հանդէպ տանըս վատթարի՝ անարգ տեղւոյ վաճառուց,
Ուր Մանտրէն անլուայ ծրպտի 'կեսար պատճառեալ,
Յեւրոզակն ահաւոր ժրպտեալ ի թաւ պերեւելչսս,
Դու, Խուճապ կայսերական, հարկանես զգուրշըն խոշոր: —

Քրոսնիւն լրոնաց տեսիլ: — Յուսահատեալ կեսարուն
Արձակեաց ի մըթան անդ աղաղակ սոսկալի,
Արկեալ զաշնն ի խոնարհ, կարկառեալ զձեռնն ահաբեկ.
Կրճեայ Յաղթութիւնը ի դուրս անդ քանդակեալը,
Ըսպիտակ ուրուք կանգունը արտաբայ մութ դամբանաց
Մատնեցոյց առնէին միմեանց և յորմն յեցեալ
Դընէին ունկն ի մըթան արտասուելոյ տիտանին:
Եւ զոչեաց նա մեծաձայն. Դեռ ի տեսիլ մահաստուեր,
Դուն ուր միշտ ինձ ըզհետ կըրթիս անտես յիս աշաց,
Ո՛ր իցես: — Ե՛մ ե՛մ ես եղեոնըդ քո, ձայնն սաէ: —
Լըցաւ յայնժամ դամբարանն ի նորահրաշ խմբն լոյս,
Նըշուից հանգոյն Էին՝ յորժամ ըզվրէժ իւր խընդրէ:
Ջոյգ բանից՝ զորոց ետես շողիւնն արքայ Բաղդասար,
Բանը երկու զըրեալը ընդ մութըն ջահէին ի կեսար:
Պոնաբարդ, զողացեալ իբրեւ զտղայ մի անմայր
Բարձեալ զդէմնն անգոյն կարդաց. ՄԻԳԱՅԵՐԻ ՈՒԹՈՒՏԱՍԷ:

(ՊԱՏՈՒՀԱՍՔ)

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Ո՛րքան բժիշկ կայ աշխարհիս մէջ: Եթէ աւ
նոնք կը սպաննեն՝ ինչպէս ժողովրդական կար-
ծիքը կը համարի, բաւական տիտուր է տեսնել
որ այնքան բազմաթիւ են վկայականով հաստա-
տուած... մարդասպանները: Ահա թէ որքան
բժիշկ կայ.

Անգղիա	34, 907
Գերմանիա	22, 518
Ռուսիա	21, 489
Ֆրանսա	20, 348
Իտալիա	18, 345
Բոլոր եւրոպայի մէջ	162, 334
Ամբողջ աշխարհի մէջ	228, 294

— Գերմանիոյ մէջ՝ 10, 000 հոգւոյ մէջէն
3250 հոգի թոքախտէ կը մեռնէին 1888ին, իսկ
1907ին մեռած են միայն 1625 հոգի:

— Ատլանդեան ովկիանոսի ամենախոր ան-

դունդներէն հանուած աւազները՝ ոսկւոյ և ար-
ծաթի փոշի կը պարունակեն. ասոնց քանակը
այնչափ աւելի է՝ որքան մեծ է խորութիւնը
ուսկից աւազը կը հանուի:

— «Մատենասիրաց միջազգային ընկերու-
թիւնը» կ'առաջարկէ Տպարաններու՝ որ նոյն
գիրքը շատ անգամ մեծադիր և դժուարակիր
ձևով տպելու տեղ գրքին մէկ օրինակը լուսան-
կարեն ամբողջապէս՝ բայց ամենափոքր դիրքով.
ասոնք կարողալու համար մասնաւոր խոշորա-
ցոյցներ հասարակաց գործածութեան մէջ դնե-
լը՝ ոչ մէկ դժուարութիւն կը ներկայացնէ: —
Այս գրութիւնը ինչ առաւելութիւն ունի. մա-
տենադարանները հարկ չըլլար միշտ ընդարձա-
կել. գիրք չըլնցնելը կը դիրանայ. տպելու
ծախքերը նուազելով՝ գրքերուն գինը անհամեմ-
առ կերպով կ'իջնայ, ուստի նաև ընթերցա-
նութիւնը ամէն կողմ կը տարածուի, մարդկու-
թիւնը աւելի կը քաղաքակրթութիւն: — Այս ոճով
5 ֆրանքնոց գիրքը՝ 80 սանթիմի պիտի ծա-
խուի: